

CHINESE CEMETERY

華人墳場

Kínai bevándorlók temetője Tanzániában

Írta: John Njenga Karugia
A szerző fotóival

A német gyarmati igazgatás a tizenkilencedik század végén szállított kínai és indonéz munkásokat a tanzániai Usambara-hegység teaültetvényeire, mert a gyarmat súlyos munkaerő-hiánnyal küzdött. Illiffe (1979) szerint a problémát nem sikerült megoldani és 1895-ben az európaiak már helyben toboroztak, a Nyamwezi és a Sukuma etnikumhoz tartozó dolgozókat.

1906-ban több mint ezer kínai nemzetiségű munkást hozatott Tanzániába a német gyarmati hatóság az első tanganyikai vasútvonal megépítésére (Liang, 1961). Bailey (1975) becslése szerint a katonai kiképzőket és vasúti mérnököket nem számítva is legalább 500 kínai dolgozott Tanzániában rendszeresen különféle fejlesztési projekteken.

Az 1967-os háromoldalú megállapodás aláírása után (Tanzánia, Zambia és Kína között) a Kínai Népköztársaság finanszírozta a Tanzánia-Zambia (TAZARA) vasútvonal építését 1969-1974 között (Bailey 1974, Hall and Peyman 1977). A projektben – amely az Indiai-óceán partján fekvő Dar es Salaamot köti össze a Zambiai rézbányáknál levő Kapiri Mposhival – több tízezer kínai és közel ötvenezer tanzániai és zambiai munkás dolgozott. Bailey (1975) megemlíti, hogy meglehetősen intenzíven zajlott az építkezés akár 15 ezer kínai és 45 ezer afrikai munkás is jelen lehetett a projekt csúcsideszakában.

A *Yao Ha* óceánjáró 1969-ben ezer kínai vasúti szakmunkást hozott Dar es Salaam kikötőjébe (Monson, 2004). Ők kínai katonai induló dallamára, szürke egyen öltözetben, vállukon kis kék táskákkal szálltak partra. Egy éjszakát töltöttek a Kurasini-kikötőben, majd hatalmas teherautókon Dél-Tanzániába szállították és azonnal munkára fogták őket.

Ekkorra datálható az a máig élő szóbeszéd a TAZARA tisztségviselői és a tanzániai közvélemény köreiből, miszerint a legtöbb kínai építőmunkás rabként került Afrikába, hogy a TAZARA építése révén váltsa meg szabadságát. Ezt támasztja alá, hogy nagyon keményen és magukat nem kímélve dolgoztak az építkezésen. Egy a terepmunkám során meginterjúvolt tanzániai földmérő említette, hogy a különböző

John Njenga Karugia PhD-hallgató a kenyai Afrikai Tudományok Intézetében és kutató a németországi Lipcsei Egyetemen. Készülő PhD-disszertációjához kapcsolódóan végzett helyszíni kutatásokat Tanzániában. Jelen tanulmány készülő művéből nyújt ízelítőt, és tartalmazza 2008 augusztustól októberig folytatott tanzániai terepmunkájának eredményeit.

2001-2008 között zajlott útépitéseken dolgozó kínai szakmunkások már nem teszik magukat oda olyan keményen, mint a korábbi „TAZARA kínaiak”, akiket ő is csak hallomásból ismert. Csodálva emlékezett meg az alagutakról és hidakról, amelyeket a TAZARA kínai munkásai rövid idő alatt fejeztek be. *„A kínai dolgozók félelemben munkálkodtak, mintha a főnökeik kényszerítették volna őket munkára. Azért ha volt mód arra, hogy ne dolgozzanak, akár csak mi, ők is kihasználták.”*

A munkálatok idején természetesen kínai, tanzániai és zambiai munkások hunytak el. A 70 elhalálozott kínai szakemberek nyughelyéül két temető szolgál, van egy-egy kínai temető Tanzániában és Zambiában is. A fel-

jegyzések szerint 157 tanzániai munkás is meghalt az építkezés idején (Focac, 2006). Volt közülük mérnök, de sok építőmunkás is.

Tanzánia Mbeya körzetében, a helyi vasútállomás mellett van egy terület, amit „kínai síroknak” hívnak, tehát néhány kínai munkást temettek ott korábban el. Hivatalosan nem temető, de a TAZARA Mbeya-beli központjában pontosan meg tudják mutatni, hogy hol van a hely, és elmagyarázzák, hogy lehet oda eljutni. Az információt állítólag szóban adták tovább egymásnak a TAZARA dolgozói az elmúlt évtizedekben. A mai napig vannak Tanzániában építőmunkások, akik még részt vettek valamilyen minőségben a TAZARA 1965-76 közötti építésében.

Dar es Salaamban 51, a zambiai Mpikában 18 sír található. A TAZARA-építkezéshez kapcsolódó hetvenedik haláleset a nyílt tengeren történt, amikor a kínai dolgozókat Tanzánia felé szállították, ezért itt tengeri temetést rendeztek. 2006 októberében a tanzániai és zambiai temetőkben 87 kínai állampolgár sírja található meg (Xinhua, 2006). A tanzániaiak és a kínaiak is saját hagyományaik szerint temették el halottaikat.

A tanzániai kínai temető 24 kilométerre fekszik Dar es Salaamtól, egy Gongo la Mbotó nevű helyen, a Julius Nyerere nemzetközi repülőtér közelében. A nyughelyet jelző út menti beton jelzőtáblát 2003 márciusában állíttatta a Kínai Építőmérnöki Társaság. A rendben

tartott temetőt alacsony, fehér kőkerítés veszi körül. Ezen kínai írásmóddal a következő felirat szerepel: „*Temető az elhunyt kínai szakemberek emlékére, akik Tanzániának segítettek*”. A még a TAZARA-építkezéseken dolgozó tanzániaiakkal készített interjúkból kiderül, hogy a helyiek úgy tudták, a kínaiak elhamvasztották halottaikat, másokat pedig különböző helyeken temettek el, ahogy az építkezés haladt tovább.

A temetőben 69 sírhely van, de nem mindegyik tartalmaz feltétlenül teljes holttesteket. Egy, a sírok felnyitásában részt vevő személy elmondása szerint, azok valójában fényes aranydobozokat tartalmaznak, amelyek az urna funkcióját töltik be. A megszóltatott ember (és társa) csak egy nyughelyet nyitott fel, hogy ellenőrizze „van-e egyáltalán miért fenntartani a 24 órás biztonsági őrzést”, és nem mertek tovább kutatni a sírban. Az ő értelmezése szerint a sírok „tulajdonképpen üresek”. A sírt fedő betonlap nagyon súlyos darab. Értesülései szerint néhányban van egy-egy csont, vagy maradvány, ami a kínai építőmunkások holttestéből származik. A holttesteket azért szállították el, hogy a TAZARA halott kínai dolgozói egy központi helyen nyugodjanak. A temetőt a tanzániai hadsereg őrzi. Az aszfaltozott út felől közelítve láthatóak a közelben álldogáló fegyveresek, táblák jelzik, hogy a látogató katonai területre érkezik. A környéket gazdag növényzet borítja, pár kisebb üzlet szegélyezi a gyönyörű pálmafákat, amelyek fából és vaslemezekből épültek.

A fenntartással a tanzániai kínai követség egy helyi biztonsági céget, a Sunrise Security-t bízta meg. Éjjel két ór vigyáz a biztonságra, nappal egy dolgozó ta-

A kínaiak sírköve, rajta a felirat: „Azokért a kínai szakemberekért, akik segítettek Tanzániát.”

Balról jobbra: Julius Nyerere, Mao Ce-tung és Kenneth Kaunda, akik aláírták a Tanzánia-Zambia Railway (Tazara) létrehozását.

karítja és őrzi a sírkertet. Mind-egyik síremlék betonból készült, és kínai karaktereket véstek rájuk. Egy itt található kis emelvényen a látogatók imádkozhatnak, megpihenhetnek. Néme-lyik sírra virágokat vagy kendőket helyeztek, jelzésül annak, hogy vannak hozzátartozók és megemlékezők, akik – legalábbis néha – ide látogatnak.

A látogatók egyike Hu Csin-tao kínai elnök, aki 2009 februárban „nyilvánította tiszteletét a Tanzániában dolgozó és itt elhunyt kínai szakembereknek”. Ven Csia-pao kínai miniszterelnök 2006-ban tett látogatást a temetőben, az akkori tanzániai miniszterelnök Edward Lowassa társaságában koszorúzott és emlékezett meg az elhunyt kínai dolgozókról. Ven Csia-pao azt nyilatkozta: „a kínai, a tanzániai és a zambiai nép nem felejt

el e kínai mártírokat”, Lowassa miniszterelnök pedig azt kívánta, hogy „nyugodjanak békében e földben, otthonuktól távol fogadta be őket” (Focac, 2006). Li Csang-csun, a kínai központi bizottság tagja 2005-ben látogatta meg a temetőt.

Bár nem találtunk olyan forrást, amely részletesen feltárta volna mindegyik haláleset pontos okát, egyes esetek körülményei ismertek, mind kínai, mind tanzániai építőmunkások kapcsán. A legkorábbi ismert halott (a sírokon feltüntetett dátumok alapján) Zhang Minca. 1967-ben halt meg, ő volt az első kínai szakember, aki a TAZARA-építkezés kapcsán veszítette életét (Xinhua, 2006). Hidrológusként dolgozott Tanzánia déli részén, a Ruvuma folyó mentén. Tiszta, iható vizet keresett a vágó-

állatok és tartók számára, amikor vad darazsak csípték meg, ebbe később belehalt. Több száz helyi lakos volt jelen a temetésén. Li Jingpu, a TAZARA legmagasabb beosztásban dolgozó tisztviselője halálakor a felesége második gyermeküket várta. Az alagútépítők vezetőjeként dolgozott, és két építkezés közt halt meg közúti balesetben. Lejegyzett utolsó szavaival családjának üzent, elsősorban feleségét kérte, hogy legyen erős, hiszen a gyermekeknek szüksége van rá. 1973-ban halt meg Li Xinmin, aki szívrohamot kapott a Dar es Salaamba tartó kínai óceánjáró fedélzetén. Még a nemzetközi vizekre való kihajózás előtt eltemették a tengerbe, ügyelve arra, hogy még otthoni vizekben nyugodjék.

A 2008 októberi terepmunka során értesültünk egy kínai fér-

firól, aki a Mulimba-hídról levetve magát lett öngyilkos. Furcsa történések miatt vált elviselhetetlenné az élete, és ez egyike a TAZARA-építkezés kapcsán hallott elképesztő történeteknek. Az említett kínai férfi azért választotta a halált, mert kétségbe volt esve, hogy az egyik nap megépített szakasz „másnapra eltűnt, mintha hozzá se nyúltak volna”. A kínai szakemberek által egy este befejezett szakaszon másnapra azt vették észre, hogy az épített rész megszűnt, mintha soha nem is dolgoztak volna rajta. Egyszer a lefektetett síneket találták meg oldalt kifektetve, máskor a korábban gyökerestül eltávolított fák kerültek vissza eredeti helyükre, mintha ki sem ásták volna őket.

Ezeket a történeteket a helyi lakosok széles körben ismerik, főként az idősek, akik már éltek a TAZARA-építkezés idején. Az említett kínai férfi annak ellenére lett öngyilkos a frusztráció miatt, hogy előléptetésre számított. A mára nyugdíjas korú tanzániai munkások szerint a holttestét elhamvasztották, de egyikük sem emlékszik, hogy pontosan hol és hogyan, bár egyesek szerint egy „bokorban gyűjtöttak tüzet”.

A hihetetlen történet emléke azonban élénken él az emberek emlékezetében. A kínai munkások arra kérték a tanzániai dolgozókat, hogy az eset másnapján ne jöjjenek dolgozni. Bár magyarázatot nem adtak, a helyiek kiderítették, hogy néhány idősebb kínai vörös könyvvel a kezében imádkozott és áldozatokot mutatott be az erdőben. A bemutatott áldozatokat pedig termoszokban hordták a helyszínre. Úgy tudni, hogy a „problematikus” szakaszt a kínaiak maguk építették meg éjszaka, a helyi munkások segítségével nélkül, akiknek egy időre

szabadságot adtak. Egyes szemtanúk elbeszélése szerint sok kínai szakember túnt el időlegesen a hegyekben. Talán titkos bányászati tevékenységet folytattak, de ezt semmilyen írásos dokumentum nem erősíti meg.

Sok kínai és tanzániai vesztette életét építési balesetben is. Igaz, ebben a kérdésben is eltérőek a beszámolók a tekintetben, hogy balesetről, vagy az isteneknek szándékosan tett emberáldozatokról van szó, annak érdekében, hogy az építkezések simán haladjanak. Egyes beszámolók szerint a sziklákat dinamittal robbantották fel az alagutak építésénél. Néhány fel nem robbant darab maradt az alagutakban és amikor a munkások visszatértek az építési területre, a későbbi robbanások sokakat megöltek. Az egyik dolgozó emlékszik arra, hogy nyolc kínai és tanzániai férfi holttestét ki húzták egy alagútból egy ilyen baleset után. Van olyan feltételezés, ami szerint a TAZARA-építkezés kínai szakemberei szándékosan küldtek három vagy négy kínai (és számos tanzániai) munkást egy olyan részre, ahol már volt telepítve dinamit. Ezt felrobbantották, és tambikóként (szuahéliül: áldozat az isteneknek) megölték őket, hogy megbékítsék az isteneket. Ennek ugyan semmilyen írásos nyoma nincs, csak elmondás alapján hallani róla.

A tanzániai és zambiai kínai szakemberek temetőjében évente rendeznek a kínai nagykövetségek megemlékezést, ahol méltatják az ott nyugvó dolgozók érdemeit. A rendszerint májusban tartott eseményeken az adott országokban dolgozó kínaiak is részt szoktak venni. A temető és a TAZARA-központ egyaránt fontos történeti jelképei a tanzániai kínai jelenlétnek. Az országba érkező kínai

állampolgárok gyakran látogatják mindkét helyet.

Arról értesültünk, hogy a megemlékezésként az egyes sírokon hagyott ételek és italok aszerint lettek kiválasztva, hogy az elhunytak mit kedveltek még életükben. Ami a helyben megkérdezetteket meglepi, hogy a sírokat meglátogató kínaiak nem sírnak a temetőben. Jelen sorok szerzője volt az első afrikai („fekete”) látogató a kínai szakemberek nyughelyén, aki érdeklődőként, kutatóként érkezett oda. Korábban ilyesmit csak a sajtót képviselő, a biztonságra vigyázó, vagy kínai barátokat kísérő helyiek tettek.

Felhasznált irodalom:

- Bailey, Martin 1975: *China and Tanzania*, African Affairs, Vol. 74, No. 294. pp 39-50. Oxford University Press.
- Focac, 2006: *Chinese, Tanzanian PMs visit cemetery of Chinese martyrs* <http://www.focac.org/eng/zxxx/r259977.htm>
- http://news.xinhuanet.com/english/2006-06/23/content_4740595_1.htm
- Iliffe, John 1979: *A Modern History of Tanganyika*, Cambridge University Press.
- Liang 1961: New China News Agency, *Dispatch No. 122451*, 27, December 1961.
- Monson, Jamie 2004: *Freedom Railway* The unexpected successes of a Cold War development project. <http://bostonreview.net/BR29.6/monson.html>
- R.Hall and Peyman 1977: *The Great Uhuru Railway: China's Showpiece in Africa*, Victor Gollanz Ltd., London.
- Xinhua, China Daily 2006: *Souls of Chinese constructors live with their works in Africa* http://www.chinadaily.com.cn/china/2006-10/17/content_710449.htm (02/11/2009)
- Chinese Funeral Customs http://www.chinaculture.org/gb/en_chinaway/2004-03/03/content_46092.htm (02.11.2009)